

Maart 2024

Theater Babel Rotterdam

Paul Röttger

EEN INTERVIEW DOOR FRÉNK VAN DER LINDEN

**ER ZIJN ALTIJD ANDEREN
EN SOMS BEN JE DAT ZELF**

Paul, weet jij welke geheime vraag schuilgaat in vrijwel elk groot interview?

'Ik denk: wie ben jij?'

Nee, die geheime vraag is: waarom leef jij?

'Nou, om iets te máken van het leven. Ik wil een echte bijdrage te leveren aan de wereld. Die moet rechtvaardiger worden.'

Ooit zei Aart Staartjes tegen je, als ik goed ben geïnformeerd: 'Paul, jouw streven naar rechtvaardigheid is je zwakte.'

'Ja! Hij bedoelde denk ik dat principiële mensen zo overtuigd kunnen zijn van hun mening, dat zij er zelf het slachtoffer van kunnen worden. Aart had dat bij mij al snel door. Volgens mij was ik pas negentien. Waarschijnlijk herkende Aart zich in mij: als je fanatiek iets nastreeft, kun je van de weeromstuit het tegendeel bereiken. Dan schiet je je in de voet.'

Was je een drammer?

'Dat is wel gebleken. En gebleven, haha. Als ik bij het maken van een voorstelling denk dat het licht op die en die manier daar en daar vandaan moet komen, met kleur zus en zo, dan kunnen vijf mensen roepen dat ik ongelijk heb, maar dan zeg ik toch: we gaan het zo doen. Al ben ik inmiddels niet meer zo zwartwit, hoor. Tegenwoordig houd ik de dingen wel meer in balans.'

De rechtvaardige wereld waar je naar streeft, hoe ziet die eruit?

'Mijn droom is dat elke mens de kans krijgt gezien en gehoord te worden, of op een andere manier de kans krijgt te communiceren. Bij Theater Babel heb ik geleerd dat het niet per se met woorden hoeft. Hier lopen collega's rond – ook in mijn laatste voorstelling –, die niet uit de voeten kunnen met taal, doordat ze een spraakstoornis hebben, of slecht horend zijn. En sommige mensen hebben verstandelijke beperkingen. Hun ervaringswereld is een andere dan die van jou en mij. Wij zitten met het probleem dat alles logisch moet zijn, zelfs onze moraal.'

Vanaf het moment dat ik bij Babel over de vloer kwam, vond ik het bijzonder dat jij het over 'collega's' hebt wanneer je sprak over acteurs met beperkingen. Niet iedereen bekijkt hen zo. Zelfs niet bij Babel, is mijn indruk.

'Dat is helemaal waar, en dat vind ik na tien jaar inclusief werken een grote tegenvaller. Ook mensen in de zorgwereld hebben het nog steeds over cliënten. Toen ik begon met inclusief werken, nam ik me voor om van hén te leren, in plaats van: vertellen hoe zij theater moeten maken. De pretentie alleen al! Houd je ogen en oren open, maak sámen iets.'

Wanneer ervoer jij voor het eerst dat je een nieuwsgierig mens was?

'Dan zit ik nog in de buik van mijn moeder.'

'Ik kan me nog herinneren dat ik in de buik van mijn moeder zat, en dat ik een gesprek hoorde tussen haar en mijn vader.'

Waar hadden ze het over?

'Dat zeg ik niet. Zij leven niet meer, en dus kunnen ze zich ook niet verdedigen. Het ging over hun relatie. Ik hoorde dat zéér geïnteresseerd aan, dat snap je. Die nieuwsgierigheid – intellectueel, artistiek, enzovoorts – kenmerkt mij tot op de dag van vandaag. Ik wil leren.'

Je ouders kochten op een dag een hotel in Lichtenvoorde. 'Laat jij het maar aan Paul zien', zei je moeder tegen een dienstmeisje. Wat gebeurde er toen?

'Ik was... even kijken... vijf. Ik vond het een heel mooi meisje. Gerda, heette ze. Zij was zestien, zeventien. Heel spannend. We liepen door dat enorme gebouw. Er was een theaterzaal, die wilde ik graag zien, maar ze kon de lichtknoppen niet vinden. Toch kwam ik op dat toneel terecht, tussen de fluwelen lappen. Toen ik in het donker Gerda riep, zei ze niks terug. Zo verdwaalde ik op dat podium, en daardoor voelde ik paniek. Tegelijkertijd was dat de eerste sensatie van op de bühne staan.'

Wanneer raakte je daar echt van in de ban?

'Eerst wilde ik klassiek danser worden. Als jochie deed ik tijdens de vooropleiding in Arnhem mee aan voorstellingen, presentaties.'

Ontzettend fijn was dat, leuk spannend. Op de middelbare school werd het serieuzer, daar kregen we les van Teunke Hauer, de moeder van Rutger. We speelden Shakespeare, ik had een heel klein rolletje. Magisch.'

Is na tientallen theaterjaren benoembaar wat die magie is?

'Voor mij is het in de kern: transformeren. Anders worden. Iemand anders worden. Maar wel vanuit jezelf.'

Op deze planeet bevinden zich miljarden mensen, begiftigd met erfelijke eigenschappen, opvoedingen, opleidingen, levensgeschiedenissen, en nog zo wat, die hen stuk voor stuk uniek maken. Ontzagwekkend.

'Ja, ja, en proberen je te verplaatsen in één van die unieke wezens, terwijl je ook nog eens je eigen mening hebt over hem of haar – waardoor je het ene aspect vergroot of verkleint –, dat is een voorrecht. Het versterkt je mensenliefde.'

Laten we nog eens teruggaan in de tijd. Wat kreeg de Paul Röttger in wording thuis mee op het gebied van de liefde?

'Mijn moeder was verliefd op al haar kinderen. En ik op haar. Absoluut. Vijf, zes, zeven jaar: dat was de tijd dat ik me in haar wilde verliezen. Zij was zeer intelligent, zeer spiritueel ook, maar een vrouw van weinig woorden. Ze raakte ons veel aan. Deed ons in bad en droogde ons af. Dan zei ik: 'Mamma, broer en ik kunnen dat zelf wel.' Nou, geen sprake van. 'Ik vind dit het fijnste wat er is', antwoordde ze. 'Ik hoop het nog heel lang te kunnen doen.' Ze kleepte ons ook aan, tot ons tiende, elfde jaar.

'Jij zou net zo goed van vrouwen kunnen houden', schijnt ze ooit tegen je te hebben gezegd.

'Mijn moeder zag me niet als een honderd procent homoseksueel. Terecht. Ik ben nooit uit de kast gekomen, want ik heb godzijdank nooit in de kast gezeten. Dat houden van allerlei mensen heb ik van mijn moeder. Niet dat je dat nadrukkelijk ziet in mijn werk. Anders overleef ik het niet, emotioneel gezien. En zeker de laatste dertig jaar weet ik dat je ook afstand móet houden.'

Ben je, misschien wel tot je eigen verbazing, weleens intiem geweest met een vrouw?

'Ja, en dat vond ik heel fijn. Maar er was veel gezeik van mensen om me heen. Ze vinden altijd dat je keuzes moet maken.'

Weet jij waarom mensen dat nodig vinden? Waarom moeten we logisch door het leven gaan, waarom moeten we kloppen?

'Dan kun je de boel controleren, vermoed ik. Dan kun je voorkomen dat het anarchie wordt. Duidelijke afspraken, ook qua identiteit en gender-identiteit, verschaffen sommigen de illusie van helderheid, grenzen: zo zit het, zo werkt het, zo zijn we.'

Hij schuift naar de rand van zijn stoel. 'De meesten van ons leven uitgelijnde levens. Partner, kinderen, hypotheek, carrière. Dat doen we tot op grote hoogte omdat onze omgeving wil dat we zo leven.'

Hoe ben je dit inzicht, dit levensgevoel, in de loop van de jaren gaan vertalen in theater?

'Door te zoeken naar mensen die anders durven te zijn. Daar hou ik erg van. Kunstenaars, schrijvers, denkers, noem maar op. Ik lees ook veel. Ik heb geleerd om te durven te leven zonder strakke kaders. En tien jaar geleden heb ik tegen mezelf gezegd "Vanaf nu maak ik nooit meer theater waarin alleen maar mensen te zien zijn zonder een beperking." Dat was een doorbraak. Ik wilde er alles uithalen wat erin zit.'

Neem je afscheidsvoorstelling, 'Over dromen en luchtkastelen'. Wat zag het publiek?

'Wat ik heb ontdekt bij de acteurs van Babel is dat zij eigenzinnige opvattingen hebben, doordat zij niet volgens de wetten van de logica leven en denken. Ze fantaseren meer. En dus heb ik al die mannen en vrouwen het podium gegeven in 'Over dromen en luchtkastelen'. Laat maar horen en zien aan ons, het publiek, waar je naar verlangt, waar je op hoopt. Al spelend zijn zij in de voorstelling een aantal verdiepingen hoger in hun eigen luchtkasteel gekomen.'

Wat herkende jij in die dromen, die verlangens?

'Dit zijn mensen die persoonlijk vaak geen liefde hebben ervaren. Zelfs niet van hun ouders. Terwijl ik in mijn leven ben gezegend met liefde – in alle betekenissen van het woord. Wat mij enorm raakt, is hun tekort. Dat ze zo weinig gezien zijn. En nog. Ook op het intieme vlak, fysiek, seksueel. Shockerend vind ik dat, want één van de mooiste dingen is toch het liefhebben, het minnen.'

Kan theater daar iets aan veranderen?

'Nee, theater kan dat gat, dat gemis niet vullen. Maar het helpt om het te kunnen benoemen: ik mis liefde. Of een goed inkomen. Of reizen. Of weet ik veel wat. Iets zeggen, is het begin van de volgende stap.'

Misschien vergeet je één woord te noemen, een een woord dat je essentieel schijnt te vinden: troost.

'Exact! Theater is troost. Grote gevoelens delen met anderen is troost. Niet alleen voor de spelers natuurlijk. Ik maak theater voor publiek. Hopelijk wordt dat net zo zeer getroost. Die bewustzijnservaring is belangrijk. Dat de toeschouwers worden aangezet tot reflecteren.'

Röttger zucht diep. 'Het proces van zoiets voor elkaar krijgen, vind ik nog altijd geweldig. De vloer op. Zoeken. Creëren. Uiteindelijk laten zien. Mensen aan het denken en voelen zetten. Ongelofelijk. En dat ik daar nog geld voor krijg ook...'

Toen ik laatst de zaal van Theater Babel binnenliep om 'Over dromen en luchtkastelen' te zien, stapte ik in een half verlichte ruimte waarin magische, psychedelische muziek klonk. Er waren zitzakken en strandstoelen waarin je kon zitten, liggen, hangen. Ik voelde me deel van een heel ander universum. De spelers kwamen uit alle hoeken en gaten tevoorschijn met hun verhalen. Hoe kom je tot zo'n keuze?

'Ik kan dat niet exact aangeven, maar het streven bij al mijn voorstellingen is dat ik het publiek probeer te deconditioneren, te ontregelen. Zo van: wat krijgen we nou? Kijk, als je toeschouwers in de bekende bioscoopopstelling achter elkaar laat plaatsnemen, kan iedereen zich verstoppen achter elkaar

Vandaar ook dat de gigantische close ups van de spelers die camera's laten zien niet op één wand zichtbaar zijn, maar op alle muren, en van mijn part het plafond, en de grond. Begrijp me goed, het is niet dat ik het publiek wil pesten. De sfeer is zacht, iedereen ligt zacht te loungen, en in het begin zeg ik: "Doe maar even je ogen dicht", om de reflectie op te roepen.'

Ooit zei iemand tegen jou: 'Wat dénk je? Wat dénk jij nou, godverdegodver.' Hij heette Onno Molenkamp.

'Een hele goeie acteur, die al heel lang dood is. Op de Arnhemse toneelschool was Onno een van mijn leraren. Hij was fanatiek tegen de ijdelheid die wij jonkies uitstraalden.

Allemaal buitenkant, zei hij. Het ging hem om de binnenkant. Bij alles wat wij speelden, peperde Onno ons in dat we moesten denken. 'Godverdomme, wat dénk je nou?' – ik hoor het hem nog zeggen. Hij zag dat we niet dachten, dat we alleen maar reproduceerden, en stonden te glimmen. Tegen mijn spelers zeg ik nu ook: "Spelen is wat je tussen de tekst doet. Dáár word je interessant, want jij denkt aan andere dingen dan waar ik aan denk wanneer ik dezelfde zinnen zou uitspreken."

Ik hou van acteurs die als persoon zichtbaar blijven in hun rol. Die geven mij, de kijker, het vertrouwen dat ze zich bewust zijn van wat ze staan te doen. Acteurs die zich compleet verliezen in een personage zijn niks voor mij. Dat vind ik een kunstje.'

Hoe zat het in jouw opleidingsjaren – meer dan een halve eeuw geleden – met het maatschappelijk idealisme in het theater? Vandaag de dag wil jij een brug slaan tussen de kunst en de zorgwereld.

'Zulke zaken waren niet aan de orde. Die leefden ook nog niet in de culturele beleidswereld. Maar het zat er wel aan te komen. We hadden docenten van Proloog, een politieke theatergroep, en van het Werktheater. Daar voelde ik me toe aangetrokken. Maar eerlijk gezegd wilde ik vooral een goede en bekende acteur worden, haha.'

Die ijdelheid waar Onno Molenkamp zo tegen was.

'Absoluut.'

Dat raakt een mens toch nooit helemaal kwijt?

'Eh, nee, nooit helemaal. Je móet ook een zekere ijdelheid hebben, ter bescherming van jezelf. Maar ik durf wel te zeggen dat ik negentig procent van mijn ijdelheid kwijt ben.'

Hoe heb je dat voor elkaar gekregen?

'Door niet meer bezig te zijn met wat een anderen van me vinden. Dat is de genade van het ouder worden.'

We hadden het over de brug die je wilt slaan tussen theater en de zorgwereld. Hoe ziet die eruit?

'Bij Babel hebben we de zorgwereld nodig om te kunnen werken met mensen die anders zijn. Het is een geluk en een voorrecht dat we inmiddels beschikken over drie leerwerkcoaches: mensen die én theater begrijpen én begrijpen wat er met onze spelers aan de hand is. Ze stappen niet in de valkuil van de meeste mensen in de zorg: bepalen voor die ander hoe hij of zij moet leven. Ze snappen mij als ik zeg: "Ik ben geïnteresseerd in wat iemand níet kan, op die grens wordt het interessant." Wat iemand al kan, daar heeft-ie mij niet voor nodig.'

Je hebt veel bereikt. Dat lukt nooit zonder onderweg op je snufferd te gaan. Toneelgrootheid Becket zei weleens: 'Een mens valt, een mens staat op, een mens recht z'n rug, een mens leert daarvan, en de volgende keer gaat een mens nog beter op z'n gezicht.' Wanneer struikelde jij?

'Nou, mijn hele leven. '

Sorry Paul, dat is me te makkelijk. Noem 's een concreet moment dat je dacht: au, au, au?

'Dan denk ik aan de situatie, vier, vijf jaar terug, dat bij Babel meerdere collega's vertrokken met wie ik heel lang had gewerkt. Ze wilden of konden het niet langer. Heel naïef van mij, maar ik hoop altijd dat mensen hetzelfde ervaren als wat ik ervaar. Toentertijd kwam ik er weer eens achter dat mijn norm niet de norm van een ander is.'

Met een beetje kwade wil kun je die houding als hovaardigheid (hoogmoed) zien. Eén van de zeven hoofdzonden.

'Ja. Helaas. Als een speler hier niet het naar zijn zin heeft, vind ik heel naar, heel erg. Dat doet pijn. Maar na zulke botsingen ben steeds weer opgestaan. Er is natuurlijk ook kritiek op mij, logisch.'

Wat is de kern, of de constante in die kritiek?

'Dat ik misschien te veel doordram.'

Waarmee we terug zijn bij het begin van dit gesprek, o ironie.

'Ik zit nu in de levensfase waarin je terugblijkt, en dan moet ik toegeven dat ik de afgelopen tien jaar meer aandacht had kunnen besteden aan de mensen hier zónder een beperking. Daar heb ik weleens te weinig oog voor gehad. Want al mijn energie gaat naar de mens die anders is. Ik ga niet zeggen dat ik daar spijt van heb, want spijt kan je alleen maar hebben wanneer je bewust iets hebt gedaan.'

Waar heb je in je Babel-jaren wel degelijk over liggen woelen in je bed, waar twijfelde je over?

'De eerste twee jaren na de start van Babel, waar ik samen met Joke Ellenkamp aan was begonnen, herinner ik me als heel moeilijk. Joke en ik waren bevriend, maar onze opvattingen botsten vaak. Dat was superpijnlijk. Toen werd Joke ziek, en stierf zij. Verschrikkelijk.'

Hij valt stilt. 'Het mooiste in mijn leven is Babel, en het meest complexe in mijn leven is Babel.'

Wat maakt dat je hier zoveel jaar na dato nog zo aangedaan over bent?

'Ik had Joke – en mezelf – zo gegund om samen te zien wat het allemaal heeft opgeleverd. Joke durfde in de zorgwereld met deuren te smijten, durfde knopen door te hakken, durfde het systeem ter discussie te stellen. Zonder haar inbreng van die kant zou Babel nooit zijn ontstaan, en niet zo'n succes zijn geworden.'

En wanneer ben je, als je achteromkijkt, woedend over geweest?

‘Collega’s van mij die anders zijn en niet altijd zo goed voor zichzelf kunnen zorgen als jij en ik, hebben in de zorg lang niet altijd de arm om hun schouder gekregen die zij verdienden. Bijvoorbeeld niet op hun woonplek. Waarom wordt aan degenen die het moeilijk hebben onvoldoende gevraagd wat er is, en wat ze willen? Waarom worden belangrijke besluiten buiten hen om genomen? Daar kan ik niet bij. Nooit krijgen mensen die begeleid in een woning zitten de vraag of zij daar wel willen blijven. Nee, je mag blij zijn dat je een plaatsje hebt. Na dertig jaar wonen de meesten nog waar zij op een dag terechtkwamen. Er wordt veel te weinig gedacht en gezorgd vanuit wat die ander fijn vindt. Daar maakt me witheet.’

Wat is de weerslag geweest van je theaterwerk op je persoonlijk leven?

‘Ik weet niet of dat te scheiden is. In mijn leven draait alles tot nu toe om mijn werk. Maar ik geloof dat ik de mensen met wie ik ben niet tekort heb gedaan.’

Hoe heb je dat voor elkaar gekregen?

‘Zeg maar “we”. Hoe hebben “we” dat voor elkaar gekregen? Het antwoord is dat ik partners heb die zoveel van mij houden, dat ze me toestaan te doen wat ik doe. Tegelijkertijd geeft dat hen de nodige ruimte, want ik ben er heel veel niet.’

Hoeveel partners heb je?

‘Ik heb er twee, al tientallen jaren. We hebben ook nog een zoon van 35. Het is niet altijd makkelijk geweest met elkaar, en dat vertaalde ik soms in mijn theaterstukken

Als ik worstel met relaties, en er op mijn eigen manier uitkom, mogen anderen dat ook. Die moraal – vertel maar waar je in zit, vertel wat je voelt, vertel wat je denkt, vertel wat je daar mee doet – heb ik willen doorgeven aan iedereen mét wie en vóór wie ik werkte.’

De samenleving waarin je dat deed, kwam meer en meer onder spanning te staan. Nederland raakte op alle mogelijke manieren gepolariseerd. Hoe beleef je het huidige maatschappelijk klimaat?

‘Dat is in Nederland al vijftig jaar heel lastig voor de kunst. Ik zie geen reden om nostalgisch te zijn over vroeger. Ook toen ik afstudeerde, in de jaren zeventig, zat cultuur al in de knel, en vond lang niet iedereen in onze sector werk. Wij Nederlanders hebben een moeizame relatie met kunst en cultuur. Tragisch, want het is zuurstof voor de samenleving.’

Houden we er wel echt van?

‘Nee, in de kern niet. Dat is voorbehouden aan de happy few, aan een select gezelschap.’

Als je het zo evident vindt dat kunst belangrijk is, en als daar al jaren en jaren te weinig Nederlanders warm voor lopen, hoe lousy zijn mensen als jij dan opgekomen voor de sector? Sorry dat ik het zeg.

'Je hoeft je niet te verontschuldigen, want ik ben het volkomen eens met wat je zegt. Mijn vakbroeders nemen me dit ongetwijfeld niet in dank af, maar inderdaad: we zijn te weinig zichtbaar, we verkopen onszelf niet beste, en we zijn afwezig in het debat. De hele westerse wereld wordt steeds rechtser, in Nederland boekt de PVV een verontrustend grote verkiezingsoverwinning, en wat doen wij kunstenaars? Ik zie niks gebeuren. Toen politici in een hotel zaten te formeren, gingen de boeren er naartoe.

Waar waren wij? Als je zoiets roept tegen je broeders in de kunst, zeggen ze: "Toen minister Halbe Zijlstra tweehonderd miljoen euro kortte op kunst en cultuur, hebben we gedemonstreerd. Dat is tien jaar geleden!'

Hoe verklaar je dit?

'Het heeft te maken met schaamte om voor jezelf op te komen. En met angst. Angst dat de mensen die het geld verdelen jou uiteindelijk zullen straffen als jij je mond open doet.'

Röttger raakt op stoom. 'Wat ik ook zo spijtig vind: ik zie bijna geen aanbod in de kunsten dat de gang van zaken in deze periode im Frage stelt. Over het algemeen zijn de artistieke keuzes behoudend. Men is conformistisch, past zich aan de situatie aan. Kijk maar naar de programma's van de theaters, zie wat theatergroepen doen: het is allemaal gericht op safe en bekend, met voortdurend dezelfde toneel- en filmacteurs, bekende beeldend

kunstenaars, enzovoorts. Het gaat om scoren, het aantal bezoekers dat je haalt. Dat is synoniem geworden met succes.'

Je neemt dus afscheid in weinig gezegende omstandigheden. Met wat voor gevoel stap je op?

'Ondanks alles ga ik met een goed gevoel weg. Ik heb gedaan wat ik wilde doen, wat ik moest doen, wat ik kon doen. Ik heb alles gegeven.'

Kún jij eigenlijk wel stoppen?

'Ik hoop het. Ik wil stoppen omdat in mijn persoonlijke situatie, in ons gezin, meer nodig ben dan voorheen. Ik wil er nu voor anderen zijn. Bovendien wordt het echt tijd om ruimte te maken voor nieuwe mensen. Het heeft me tweeënhalve jaar gekost om de knoop door te hakken. Dat proces vond ik verschrikkelijk. Maar toen ik eenmaal de beslissing had genomen, voelde ik... nou ja, een zekere bevrijding.'

Kunststof, het radioprogramma dat ik regelmatig mag presenteren, sluit altijd af met een tegel waarop de gast een woord van wijsheid voor de wereld schrijft. Wat zou jij geneigd zijn ons mee te geven?

'Er zijn altijd anderen en soms ben je dat zelf.'

